

Arkadiusz Zukowski

POCZĄTKI TWORZENIA POLSKICH URZĘDÓW KONSULARNYCH W UNII POŁUDNIOWEJ AFRYKI

THE BEGINNINGS OF THE POLISH CONSULAR POSTS IN THE UNION OF SOUTH AFRICA

Początki tworzenia polskich urzędów konsularnych w Unii Południowej Afryki¹ przypadają na lata 20. i 30. XX wieku². Należy przy tym zaznaczyć, iż po odzyskaniu niepodległości polska polityka zagraniczna najpierw koncentrowała się na uregulowaniu kwestii terytorialnych z najbliższymi sąsiadami, a następnie zawarciu z nimi dwustronnych traktatów. Sojuznikiem tych poczynań miała być przede wszystkim Francja. Zaczęto realizować politykę tzw. równej odległości, opierającej się na ścisłej neutralności Polski w stosunkach z Niemcami i ZSRR oraz utrzymaniu sojuszków z Francją

---

¹ W okresie II RP na określenie państwa południowoafrykańskiego posługiwano się terminem „Unia Południowo-Afrykańska”, zaś w okresie Polski Ludowej „Związek Południowej Afryki”.

² Na temat aktywności polskich urzędów konsularnych w Unii Południowej Afryki zob. szerzej: A. Żukowski, *Polsko-południowoafrykańskie stosunki polityczne*, Olsztyn 1998, passim; Idem, *W kraju złota i diamentów. Polacy w Afryce Południowej XVI–XX w.*, Warszawa 1994, passim; Idem, *Polish-South African Trade Relations and their Prospects. Surveying both Past and Future*, „Slavic Almanach” 1997, Vol. 4, No. 4–5, s. 166–167; Idem, *Polskie koncepcje kolonialne i osadnicze na Południu Afryki w okresie międzywojennym*, „Przegląd Polonijny” 1999, z. 2, s. 96, 100–104.

i Rumunią jako gwarantami pokoju³. Tym niemniej niektóre plany polskiej polityki zagranicznej skierowane były w stronę kontynentu afrykańskiego, w tym Unii Południowej Afryki. W ich realizacji ważną rolę miały spełniać tworzone tam urzędy konsularne.

Wartym podkreślenia jest także fakt, iż w przypadku Unii Południowej Afryki, jak również innych krajów Afryki (niezależnych i kolonii), rekonstrukcja faktograficzna tworzenia sieci polskich urzędów konsularnych w okresie II RP nie do końca jest poznana, na co wskazywał już ponad 30 lat temu Edward J. Pałyga⁴.

* * *

W tworzeniu polskich urzędów konsularnych w Unii Południowej Afryki, jak również w innych krajach afrykańskich zadecydowały następujące czynniki:

- polityczne (chęć posiadania kolonii i odgrywania mocarstwowej pozycji);
- ekonomiczne (baza surowcowa, rynki zbytu dla polskich towarów);
- demograficzne (tereny dla polskiego osadnictwa).

Z drugiej strony, rozwój wzajemnych kontaktów ograniczały i opóźniały m.in. takie czynniki jak: odległe położenie geograficzne, brak licznej Polonii oraz słabe rozeznanie możliwości rozwoju wymiany handlowej.

Unia po zakończeniu I wojny światowej, oprócz Abisynii (Etiopii), Egiptu (od 1922 roku) i Liberii, należała do nielicznych niepodległych państw na kontynencie afrykańskim. Stopniowo uzyskiwała

---

³ Zob. M.J. Zachariasz, *Polityka zagraniczna II Rzeczypospolitej 1918–1939*, Warszawa 1987, s. 103–293.

⁴ E.J. Pałyga, *Stosunki dyplomatyczno-konsularne Drugiej Rzeczypospolitej z krajami Afryki*, „Przegląd Orientalistyczny” 1973, nr 3, s. 193. Większość ocalałej dokumentacji urzędów konsularnych RP w Unii Południowej Afryki znajduje się przede wszystkim w State Archives w Johannesburgu, a także w Archiwum Akt Nowych w Warszawie oraz w Hoover Institution Library and Archives przy Stanford University w USA.

samodzielność jako podmiot stosunków międzynarodowych (m.in. własna delegacja na konferencję pokojową w Paryżu, pełnoprawne członkostwo w Lidze Narodów, utworzenie Południowoafrykańskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych w 1927 roku i otwarcie pierwszych poselstw w Rzymie, Waszyngtonie i Hadze oraz kolejnych w Paryżu, Berlinie, Sztokholmie, Brukseli i Lizbonie, własna flaga państwowa)⁵. Te poważne zmiany poszerzające samodzielność państwową Unii Południowej Afryki i innych dominiów brytyjskich związane były z uchwaloną na konferencji imperialnej w Londynie w 1926 roku tzw. deklaracją Balfoura⁶. Zasady tej deklaracji zostały potwierdzone i rozszerzone przez statut westminsterski z 11 grudnia 1931 roku⁷. W ten sposób ostatecznie zatwierdzono prawo każdego dominium do samodzielnych działań w stosunkach międzynarodowych, co w konsekwencji dawało m.in. prawo do ustanawiania stosunków konsularnych.

* * *

W kontekście nawiązania, a następnie rozwijania stosunków politycznych, ale głównie gospodarczych między II RP a Unią Południowej Afryki zainteresowana była przede wszystkim strona polska. Już w I połowie 1923 roku poselstwo polskie w Hadze podjęło kroki w celu zapoczątkowania za pośrednictwem Holandii stosunków handlowych pomiędzy obu państwami⁸.

Wstępne projekty i możliwości utworzenia polskiej placówki konsularnej bądź dyplomatycznej pojawiły się po 1925 roku w wy-

⁵ M.E. Muller, *Suid-Afrika se buitelande verteenwoordiging (1910-1972)*, M.A. dissertation, University of Pretoria, Pretoria 1975, s. 93.

⁶ Treść Deklaracji Balfoura z 1926 roku, zob. *Imperial conference 1926. Inter-Imperial Relations Committee. Report*, http://www.foundingdocs.gov.au/resources/transcripts/cth11_doc_1926.pdf.

⁷ Treść Statutu Westminsterskiego, zob. *Modern History Sourcebook. Statute of Westminster 1931*, <http://www.fordham.edu/halsall/mod/1936westminster.html>.

⁸ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Amb. RP Londyn, syg. 480, k. 1.

niku debat Sejmu i Senatu RP nad bardziej aktywną polityką popierania polskiego handlu zagranicznego. Ze względu na szczupłość środków finansowych Senat RP optował jedynie nad wzmocnieniem istniejących konsulatów. Natomiast Komisja Spraw Zagranicznych Sejmu RP zgłosiła projekt zwiększenia liczby placówek konsularnych: „[...] wbrew stanowisku Senatu RP Komisja Spraw Zagranicznych Sejmu domagała się, żeby nie tylko utrzymać konsulaty w państwach tak odległych, jak np. Australia, ale ustanowić nowe zarówno na antypodach, jak i w Afryce Południowej”⁹.

Stanowisko to było zgodne w bieżącymi priorytetami polskiej polityki zagranicznej, tzn.: promocją polskiego handlu zagranicznego i ożywieniem kontaktów z wychodźstwem. Minister spraw zagranicznych August Zaleski uważał, że „sprawy gospodarcze i sprawy polityczne znajdują się w ścisłej wzajemnej zależności”¹⁰. Stanowisko to potwierdził w Komisji Spraw Zagranicznych Sejmu 21 lipca 1926 roku wysuwając postulat zyskania dla polskich towarów nowych i korzystnych rynków zbytu.

W 1927 roku polski MSZ próbował uzyskać zgodę strony południowoafrykańskiej na reprezentowanie polskich interesów w Unii przez rezydującego w Londynie konsula generalnego Kazimierza Komierowskiego. Na początku 1928 roku władze południowoafrykańskie wydały dla K. Komierowskiego *separature exequatour*¹¹. Podobną praktykę zastosowano wobec konsula generalnego Litwy rezydującego w Londynie.

Kolejnym ważnym wydarzeniem przybliżającym powołanie w Unii polskiego urzędu konsularnego był Zjazd Radców Handlowych, który odbył się z inicjatywy Ministerstwa Spraw Zagranicz-

---

⁹ E.J. Pałyga, *Stosunki dyplomatyczno-konsularne Drugiej Rzeczypospolitej z krajami Afryki...*, s. 194.

¹⁰ P. Łossowski, *Dyplomacja Drugiej Rzeczypospolitej. Z dziejów polskiej służby zagranicznej*, Warszawa 1992, s. 81.

¹¹ State Archives – Pretoria, GG 1042, 20/1733; GG 1042, 20/1734, *Minute, The Secretary of State for Dominion Affairs*, London, 13.01.1928.

nych, Ministerstwa Przemysłu i Handlu oraz Instytutu Eksportowego w Warszawie w dniu 15 lutego 1929 roku. Utworzeniu placówki konsularnej w Unii sprzyjały także zmiany reorganizacyjne w MSZ polegające na doskonaleniu podziału funkcji i kompetencji poszczególnych wydziałów w ramach tych samych departamentów. Powstały w 1928 roku w Departamencie Polityczno-Ekonomicznym Wydział Południowy zajął się m.in. stosunkami z niepodległymi państwami Afryki.

W uchwalonym przez Sejm budżecie MSZ na rok 1929 przewidziano środki finansowe na otwarcie polskich urzędów konsularnych w Indiach, Kanadzie, Brazylii, Meksyku, Persji (Iranie), a także w Unii Południowej Afryki z siedzibą w Kapsztadzie. A. Zaleski motywował tę decyzję wysiłkami rządu do zintensyfikowania polskiego eksportu. Według ministra, zarówno Indie, jak i Unia były obiecującymi rynkami zbytu dla polskich towarów. Ustanowienie placówki w Kapsztadzie ważne byłoby również z tego powodu, że w przyszłości sprawowałyby opiekę nad polskimi osadnikami na Południu Afryki: „konsulat zabezpieczałby interesy i opiekowałby się potencjalnie liczną w przyszłości grupą polskich kolonistów z portugalskiej Angoli, po tym jak rząd francuski wycofał się z poparcia projektu osiedlania się tam Polaków”¹².

Władze polskie wiązały duże nadzieje w utworzeniu urzędu konsularnego w Kapsztadzie (maj 1929 rok), co odzwierciedlał m.in. fakt nadania mu najwyższej rangi – konsulatu generalnego¹³. Profil działalności tego urzędu konsularnego był jasno określony – miał działać na rzecz aktywizacji polskiego handlu zagranicznego.

---

¹² State Archives – Pretoria, GG 1043, 20/1758, *Minute, The British Legation in Warsaw*, z 28.04.1928.

¹³ State Archives – Pretoria, GG 1045, 20/1791; J. Stachowiak, *Polska w stosunkach z Zagranicą*, Poznań 1936, s. 15; Według E. Pałygi urząd konsularny RP w Kapsztadzie posiadał w latach 1929–1930 rangę konsulatu generalnego, a od 1931 do 1939 roku rangę konsulatu, co nie jest zgodne z oficjalnymi dokumentami południowoafrykańskimi, por. E.J. Pałyga, *Stosunki konsularne Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1970, s. 227.

W kompetencji konsulatu znalazły się także sprawy morskie, propagandowe i opieka nad obywatelami polskimi.

Jurysdykcja terytorialna nowo utworzonego urzędu konsularnego obejmowała niezwykle rozległy obszar, a mianowicie nie tylko Unię Południowej Afryki, ale także terytorium mandatowe Afryki Południowo-Zachodniej (Namibia), Rodezję Północną (Zambia) oraz obszar Wysokiej Komisji Południowoafrykańskiej – trzy protektory brytyjskie: Bechuanaland (Botswana), Basutholand (Lesotho) i Swaziland (Suazi/Ngwane)¹⁴.

Pierwszym kierownikiem urzędu konsularnego RP w Kapsztadzie w randze konsula generalnego został uznany dyplomata Michał Kwapiszewski¹⁵. Swoje urzędowanie rozpoczął on w czerwcu 1929 roku¹⁶.

Nominacja doświadczonej osoby ze służby dyplomatycznej na stanowisko w służbie konsularnej nie tylko stanowiła odstępstwo od

---

¹⁴ J. Stachowiak, op. cit., s. 15. Według innych dokumentów działalność konsulatu obejmowała terytorium Unii z jurysdykcją na terytorium mandatowe Afryki Południowo-Zachodniej, por. „Government Gazette” 21.06.1929, No. 1091.

¹⁵ Na stanowisko konsula generalnego RP w Kapsztadzie M. Kwapiszewski powołany został pismem ministra spraw zagranicznych Konstantego Skirmunta. Przed udzieleniem M. Kwapiszewskiemu *exequatur* brytyjska placówka dyplomatyczna w Belgradzie zebrała na jego temat informacje. Dokonała też oceny działalności M. Kwapiszewskiego w dyplomacji. M. Kwapiszewski, urodzony w 1884 roku, w czasie I wojny światowej działał w Polskim Komitecie w Stanach Zjednoczonych. W latach 1919–1923 był konsulem, a następnie *chargé d'affaires* w Waszyngtonie, w latach 1923–1924 pracował w Wydziale Amerykańskim i Dalekiego Wschodu MSZ. Następnie w randze *chargé d'affaires* przebywał w Oslo do 1927 roku. Odnośnie działalności M. Kwapiszewskiego w Belgradzie, gdzie zajmował stanowisko *chargé d'affaires*, pisano, że wśród korpusu dyplomatycznego i władz jugosłowiańskich cieszył się dużą popularnością. Odznaczał się wielką energią w umacnianiu prestiżu Polski, jak i w promowaniu polskiego handlu, por. State Archives – Pretoria, GG 1045, 20/1791. M. Kwapiszewski zakończył funkcję *chargé d'affaires* w Belgradzie z dniem 4 lutego 1929 roku, por. A. Essen, *Polska a Mała Ententa 1920–1934*, Warszawa – Kraków 1992, s. 211. Według W. Michowicza, M. Kwapiszewski był radcą w poselstwie RP w Belgradzie, por. W. Michowicz, *Organizacja polskiego aparatu dyplomatycznego w latach 1918–1939*, w: *Historia dyplomacji polskiej 1918–1939*, pod red. P. Łossowskiego, t. 4, Warszawa 1995, s. 46.

¹⁶ „Government Gazette” 21.06.1929, No. 1091.

stosowanej w polskim MSZ reguły, ale świadczyć mogła także o intencji strony polskiej nadania stosunkom konsularnym z Unią Południowej Afryki odpowiednio wysokiej rangi.

W kwestii obsady innych funkcji i stanowisk w tym urzędzie konsularnym na przełomie lat 20. i 30. istnieją rozbieżności faktograficzne. Przyjmuje się, że wicekonsulem RP w Kapsztadzie był kawaler Zakonu Maltańskiego, hrabia Stanisław Mycielski (1897–1977)¹⁷. Stanowisko to miał objąć z chwilą utworzenia urzędu konsularnego RP w Kapsztadzie¹⁸. Według innych informacji stanowisko to S. Mycielski miał sprawować w latach 1930–1933¹⁹. Z kolei w archiwach południowoafrykańskich brak jest dokumentów potwierdzających objęcie przez S. Mycielskiego stanowiska wicekonsula. Inne źródła podają, że sekretarzem M. Kwapiszewskiego był pracownik MSZ Mielżyński²⁰.

Jest rzeczą dość znamiennej, iż poza kilkoma dokumentami dotyczącymi rozpoznania rynku południowoafrykańskiego i ustalenia liczebności tamtejszej Polonii brak jest informacji o przejawach aktywności tego urzędu konsularnego. Twierdzi się nawet, że o działalności M. Kwapiszewskiego „niestety nie pozostało żadnych śladów: podróżował, polował na grubego zwierza – i wyjechał”²¹. Można jednak spotkać odmienne opinie – o wysokiej aktywności

---

¹⁷ S. Mycielski w latach 1924–1930 pracował w centrali MSZ, był m.in. Komisarzem Generalnym RP w Wolnym Mieście Gdańsku i Ambasadorem RP w Rzymie, zob. *Mycielski hr. Stanisław, Czy wiesz, kto to jest?*, pod red. S. Łozy, t. 2, Warszawa 1938, s. 205. Por. też S. Zieliński, *Mały słownik pionierów polskich kolonialnych i morskich*, Warszawa 1932-1933, s. 319; *Wśród buszu i czarowników. Antologia polskich relacji o ludach Afryki*, wybór i komentarz A. Kuczyński, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1990, s. 96.

¹⁸ J. Loth, *Kronika podróży przez ląd afrykański od Przylądka Dobrej Nadziei do Morza Śródziemnego*, „Przegląd Geograficzny” 1930, z. 1–2, s. 6.

¹⁹ *Mycielski hr. Stanisław, Czy wiesz, kto to jest?...*, s. 205.

²⁰ Z. Fudakowski, *Polacy w Afryce Południowej przed II wojną światową*, Johannesburg 1983, s. 1. Brak jest potwierdzenia tej informacji w oficjalnych źródłach południowoafrykańskich. Ponadto autorowi artykułu nie udało się uzyskać bliższych informacji o Mielżyńskim.

²¹ Z. Fudakowski, *Polacy w Afryce Południowej...*, s. 1.

konsulatu w Kapsztadzie oraz o życzliwym tam przyjęciu przez M. Kwapiszewskiego i S. Mycielskiego wspominali uczestnicy XV Międzynarodowego Kongresu Geologicznego w Pretorii oraz pierwszej polskiej wyprawy z południa na północ Afryki (Kapsztad - Aleksandria) Jerzy Loth i Walery Goetel²².

Podobnie niejednoznacznie oceniana jest działalność wicekonsula S. Mycielskiego. Należy jednak skłonić się do opinii, iż w Unii Południowej Afryki i krajach sąsiednich rozwijał przede wszystkim swoje pasje podróżnicze i myśliwskie²³. W swoich książkach z pobytu na Południu Afryki jedynie napomknął o trudnościach w aktywizacji polskiego handlu zagranicznego na rynku południowoafrykańskim²⁴.

Wydaje się, że brak wymiernych korzyści z działalności urzędu konsularnego w Kapsztadzie połączony z polityką szukania oszczędności w funkcjonowaniu polskiego MSZ spowodowały, iż w listopadzie 1931 roku M. Kwapiszewski powrócił do Polski, a miesiąc później na stanowisko, ale już konsula honorowego w Kapsztadzie został mianowany tamtejszy przedsiębiorca Cyril (Cyryl) Caro²⁵.

---

²² *Podróż uczonych polskich po Afryce*, „Wychodźca” 1929, nr 51, s.11–12; J. Loth, op. cit., s. 6.

²³ Na przykład, w 1930 roku S. Mycielski odbył wielomiesięczną podróż przez „Kraj Przylądkowy, zwiedzając kopalnie diamentów w Kimberley, przez Oranję, Transwal, gdzie zwiedzał kopalnie złota, przez Mafeking po wschodniej granicy pustyni Kalahari do południowej Rodezji, z Livingstonu łodziami w górę Zambezi do Katimy, skąd karawaną ku wschodnim granicom Angoli do Barotse-landu [dzisiejsza część Zambii – A.Ż.] oraz do południowych granic Konga belgijskiego” (S. Zieliński, op. cit., s. 319). Wyprawa ta miała podobno na celu zbada- nie plemienia Barotse, należącego do grupy ludów Bantu, ale w rzeczywistości polegała na zaznajomieniu się z tamtejszą fauną. Z wypraw afrykańskich zebrał wartościowe kolekcje trofeów myśliwskich (m.in. poroża wielkich antylop południowoafrykańskich), por. S. Mycielski, *W sercu dżungli*, Poznań 1932; S. Mycielski, *Ku dżungli afrykańskiej*, „Kurier Literacko-Naukowy” 1931; S. Mycielski, *Pogoń autem za królem dżungli*, „Kurier Literacko-Naukowy” 1932; S. Mycielski, *Ostatnie strzały w głębi Afryki*, „Kurier Literacko-Naukowy” 1932.

²⁴ S. Mycielski, *W sercu...*, s. 53–54.

²⁵ State Archives - Pretoria, GG 1048, 20/1899, *Minute, Department of External Affairs*, Cape Town, z 16.01.1932; „South West Africa Official Gazette”

W ten sposób koszty funkcjonowania urzędu konsularnego w Kapsztadzie zostały znacznie zmniejszone.

C. Caro próbował aktywizować wymianę handlową pomiędzy Polską a Unią. Miał on być inicjatorem rozpoczęcia eksportu wełny południowoafrykańskiej do Polski (transport na trasie Port Elizabeth – Gdynia). W działaniach tych pomagał mu od listopada 1932 roku w randze wicekonsula honorowego Jan Majewski (ur. 1891)²⁶.

Jak relacjonował polski *chargé d'affaires* w Londynie w październiku 1934 roku – „z przyczyn technicznych rząd polski zdecydował zamknąć konsulat honorowy w Kapsztadzie i na jego miejsce powołać agencję konsularną”²⁷. W związku z powyższym C. Caro przestał być konsulem honorowym²⁸. Za rzetelne wypełnianie obowiązków władze polskie uhonorowały go odznaczeniem „Polonia

---

01.03.1932, No. 32; „Government Gazette” 15.01.1932, No. 32. Według polskich źródeł M. Kwapiszewski sprawował funkcję konsula generalnego w okresie od 01.01.1930 do 01.08.1931 roku, por. *Rocznik Służby Zagranicznej według stanu na 1 VI 1939*, Warszawa 1939, s. 156.

C. Caro nie był obywatelem polskim i poza pracą w konsulacie RP pełnił funkcję agenta konsularnego Japonii, por. Relacja Zygmunta Fudakowskiego (b. pracownika konsulatu RP w Kapsztadzie, działacza polonijnego) udzielona autorowi artykułu w dn. 07.05.1990 r., Johannesburg. C. Caro prowadził w Kapsztadzie firmę „Cyril Caro (Pty) Ltd.”, zob. State Archives – Pretoria, BLO 697, PS 38/16. Z dokumentów archiwów południowoafrykańskich wynika, że C. Caro zamieszkiwał w Kapsztadzie jeszcze w 1955 roku.

²⁶ State Archives – Pretoria, GG 1049, 20/1920; „Government Gazette” 25.02.1932, No. 1531. W następnych latach J. Majewski był dość dobrze znaną osobą w południowoafrykańskim establishmentie, o czym świadczą zamieszczone o nim biogramy w tamtejszych edycjach „Kto jest kto”, zob. *South African Who's Who 1939*, Cape Town 1939, s. 164; *South African Who's Who 1940*, Cape Town 1940, s. XXV.

²⁷ State Archives – Pretoria, GG 1048, 20/1899; *Polish Consulate Abolished*, „The Cape Times” 25.10.1934; W. Stępniaś podaje, że konsulat honorowy RP w Kapsztadzie został przemianowany na wicekonsulat, por. W. Stępniaś, *Archiwalia polskie w zbiorach Instytutu Hoovera Uniwersytetu Stanforda*, Warszawa 1997, s. 159.

²⁸ State Archives – Pretoria, GG 789, 20/1899. Według źródeł polskich C. Caro sprawował funkcję konsula honorowego w okresie od 1.08.1931 do 15.09.1934, por. *Rocznik Służby Zagranicznej...*, s. 156.

Restituta”²⁹. Nowo utworzoną agencją konsularną zaczął kierować od 2 sierpnia 1935 roku J. Majewski. Głównym zadaniem J. Majewskiego była aktywizacja handlu między Polską a Unią Południowej Afryki.

Podobne zadania miał realizować planowany konsulat honorowy RP w Johannesburgu³⁰. Swoją jurysdykcją terytorialną miał objąć dwie prowincje Unii: Transwal i Wolne Państwo Oranje. Informacje o projekcie utworzenia w Johannesburgu urzędu konsularnego pojawiły się także w prasie polskiej, m.in. „Gazeta Polska”, „Warsaw Weekly” w październiku 1936 roku³¹. Inicjatorem projektu był Związek Izb Przemysłowo-Handlowych.

W okresie przekształcania konsulatu honorowego RP w Kapsztadzie w agencję konsularną RP (przełom 1934/1935 roku) konsulem generalnym Polski w Unii Południowej Afryki, w tym z jurysdykcją na Afrykę Południowo-Zachodnią, został Karol Poznański z konsulatu generalnego RP w Londynie³². Podlegał mu prowadzący agencję konsularną wspomniany J. Majewski. Jednakże Krzysztof Szczepanik powołując się na kolejne edycje *Rocznika Służby Zagranicznej RP* za 1933, 1937 i 1938 rok oraz dodatek do *Dziennika Urzędowego Ministerstwa Spraw Zagranicznych*, nr 2, z 15.01.1932 roku pisze jedynie o funkcjonującym w latach 1932–1938 konsulacie honorowym RP w Kapsztadzie³³.

---

²⁹ State Archives – Pretoria, BLO 697, PS 38/16. Bezpośrednio po zakończeniu pełnienia funkcji konsula honorowego C. Caro w dalszym ciągu zaangażowany był w sprawy polskie, czego dowodem może być przesłanie znacznej sumy pieniędzy (914 zł 75 gr) na pomoc dla powodzian na Podhalu w 1934 roku, zob. „Polacy Zagranicą” 1934, nr 12, s. 36.

³⁰ State Archives – Pretoria, GG 1051, 20/1899, *Minute, Foreign Office, London to the Minister of External Affairs of the Union of South Africa*.

³¹ AAN, Ministerstwo Spraw Zagranicznych (dalej: MSZ), syg. 3322, k. 303.

³² State Archives – Pretoria, GG 1051, 20/1987, *Minute, Governor-General's Office-Pretoria*, z 08.11.1934; „South West Africa Government Gazette” 15.11.1934, No. 1460; Oficjalne potwierdzenie przez Jego Królewską Mość tytułu konsula generalnego RP dla K. Poznańskiego nastąpiło w lutym 1935 roku, por. „South West Africa Government Gazette” 08.02.1935, No. 191.

³³ K. Szczepanik, *Dyplomacja Polski 1918-2005. Struktury organizacyjne*, Warszawa 2005, s. 66, 71, 77.

J. Majewski podejmował wiele inicjatyw promujących polsko-południowoafrykańską wymianę handlową oraz propagujących sprawy polskie w Unii Południowej Afryki. Ponadto dążył do wzmocnienia osobowego kierowanego przez niego urzędu konsularnego. W tej sprawie w listopadzie 1935 roku zwracał się do polskiego MSZ i Państwowego Instytutu Eksportu z prośbą o zwiększenie personelu tej placówki. Nalegał też na utworzenie urzędów konsularnych w Johannesburgu i Durbanie. W tym przypadku sugerował, aby nie tworzyć konsulatów honorowych, gdyż „nie przyniosłyby [...] żadnej absolutnie korzyści”³⁴.

Wzmocnienia kadrowego urzędu konsularnego w Kapsztadzie domagali się także polscy jezuici z Misji Katolickiej w Broken Hill w Rodezji Północnej³⁵. Ich zdaniem placówka ta powinna być podniesiona do rangi konsulatu generalnego, a J. Majewski przeniesiony powinien być do Lusaki. W staraniach tych polskich jezuitów popierała Liga Morska i Kolonialna.

J. Majewski kilkakrotnie wyjeżdżał do Polski (m.in. marzec – wrzesień 1936, lipiec – listopad 1937), gdzie zabiegał o poparcie kół dyplomatycznych i gospodarczych dla silniejszego zaangażowania się Polski w tym rejonie Afryki³⁶. Udało się mu w końcu uzyskać wsparcie kadrowe w postaci sekretarza Stanisława Fabiana Lisieckiego (1910–1968), absolwenta Akademii Handlowej w Antwerpii, który przybył do Unii w lutym 1936 roku³⁷. Kolejnym pracownikiem urzędu konsularnego w Kapsztadzie na stanowisku sekretarza (praktykanta), od 16 listopada 1937 roku, został Zygmunt Fudakowski (1915–2000), absolwent Szkoły Głównej Handlowej

³⁴ AAN, MSZ, syg. 3320, k. 4.

³⁵ AAN, MSZ, syg. 3332, k. 3.

³⁶ State Archives – Pretoria, GG 1052, 20/2041, *Minute, P.N. Botha, Secretary for External Affairs to the Secretary of the Governor-General*, z 13.12.1937; Z. Fudakowski, *Polacy w Afryce Południowej...*, s. 1.

³⁷ Z. Fudakowski, *Polacy w Afryce Południowej...*, s. 1; *Stanisław Lisiecki (rubryka: Zmarli)*, „Tygodnik Powszechny” 1969, nr 3.

w Warszawie³⁸. Przebywając w Warszawie nalegał na otwarcie urzędu konsularnego w Johannesburgu stanowiącym centrum południowoafrykańskiego przemysłu. Podczas pobytu w Berlinie spotkał się z południowoafrykańskim ministrem S.F.N. Gie i radcą handlowym A.J. Bosmanem, natomiast w Londynie odwiedził South Africa House³⁹. Prowadzone rozmowy dotyczyły głównie spraw związanych z podpisaniem traktatu handlowego.

W czasie nieobecności J. Majewskiego obowiązki konsularne wykonywał mieszkający na stałe w Kapsztadzie Ludwik Roiński⁴⁰ lub wspomniany wcześniej S. Lisiecki⁴¹.

W wyniku wizyty J. Majewskiego w Polsce w 1936 roku agencję konsularną w Kapsztadzie miano podnieść do rangi konsulatu (ho-

³⁸ Z. Fudakowski w 1937 roku obronił pod kierunkiem prof. Jerzego Lotha na SGH w Warszawie pracę dyplomową pt. „Stosunki handlowe między Polską a Unią Południowo-Afrykańską”, zob. *Zygmunt Jan Fudakowski. Życiorys*, Johannesburg 1981 (kserokopie w zbiorach autora).

W czasie II wojny światowej Z. Fudakowski był m.in. adiutantem Naczelnego Wodza gen. Władysława Sikorskiego. Do Unii Południowej Afryki wrócił w 1946 roku, gdzie był znanym działaczem polonijnym, m.in. prezesem Zjednoczenia Osadników Polskich (lata 1954-1957) i prezesem Komitetu Obchodu Lotów nad Warszawę (lata 1964-1994). Na temat życia Z. Fudakowskiego zob. Z. Fudakowski, *Reminiscences*, Johannesburg 1989 (na prawach rękopisu); A. Romanowicz, *Śp. Zygmunt Fudakowski. Prezes Komitetu Obchodu Lotów nad Warszawę przez 30 lat (1964-1994)*, „Notatnik Technika” 2000, nr 28, <http://www.poloniam.co.za/WarsawFlights/Zygmunt.htm>.

³⁹ J. Majewski, *Returns. Polish Consulate in Cape Town*, „The Cape Times” 05.09.1936.

⁴⁰ State Archives – Pretoria, GG 1052, 20/2025, *Minute, Departement van Buitelandse Sake*, Pretoria, z 02.05.1936. L. Roiński (zm. 1945) był ppłk marynarki wojennej oraz wykładowcą Wyższej Szkoły Morskiej w Tczewie. W Kapsztadzie zamieszkał na początku lat 20. Zajmując się dorywczo dziennikarstwem propagował sprawy polskie w audycjach lokalnej rozgłośni radiowej, a także na łamach prasy południowoafrykańskiej, jak np. „Cape Times”. Przez pewien czas pełnił funkcję tłumacza przysięgłego przy Sądzie Najwyższym. W okresie II wojny światowej pomagał tam czasowo przebywającym Polakom i włączał się w organizowanie się życia polonijnego, por. S. Zieliński, op. cit., s. 426; C. Zagórski, *Informator Morski i Kolonialny*, Warszawa 1935, s. 109; Relacje działaczy polonijnych z Kapsztadu udzielone autorowi w 1990 i 1994 roku.

⁴¹ State Archives – Pretoria, GG 1052, 20/2041, *Minute, Departement van Buitelandse Sake*, Pretoria, z 25.01.1937.

norowego)⁴². Zamierzenie to zrealizowano na początku 1938 roku, a rok później konsulat honorowy podniesiono do rangi konsulatu zawodowego⁴³.

Po kilkuletnich staraniach otwarto agencję konsularną RP w Johannesburgu, którą w kwietniu 1938 roku objął S. Lisiecki⁴⁴. W 1939 roku tę agencję konsularną wzmocnił pracownik kontraktowy, Kazimierz Armin (ur. 1910)⁴⁵. Wówczas też w związku z planowanym wyjazdem S. Lisieckiego na tworzoną placówkę w Salisbury w Rodezji Południowej⁴⁶, agentem konsularnym w Johannesburgu

---

⁴² *Union Trade with Poland. Consul's Hope for Improvement*, „The Cape Argus” 04.09.1936; State Archives – Pretoria, GG 1049, 20/1920, *Pismo ambasadora RP w Londynie do Wysokiego Komisarza Unii Południowo-Afrykańskiej* z 21.09.1936.

⁴³ Na prośbę E. Raczyńskiego (19.10.1937) z konsulatu generalnego RP w Londynie z dniem 1 marca 1938 roku podniesiono rangę urzędującego agenta konsularnego J. Majewskiego z wicekonsula do rangi konsula honorowego, por. „Government Gazette” 11.03.1938, No. 387; W. Stępnia, op. cit., s. 159.

⁴⁴ „Government Gazette” 08.04.1938, No. 551; W pracy pt. *Polonia Zagraniczna 1929–1954* (Londyn 1955, s. 48) podaje się mylnie, że agencja konsularna w Johannesburgu została utworzona w 1937 roku. Natomiast E. J. Pałyga niesłusznie twierdzi, że rozpoczęła ona działalność w 1939 roku, por. E. Pałyga, *Stosunki konsularne Drugiej Rzeczypospolitej...*, s. 227, 240. Z oficjalnych dokumentów południowoafrykańskich wynika, że powstała w 1938 roku, por. State Archives – Pretoria, BLO 697, PS 38/16.

⁴⁵ Zob. *South African Who's Who 1941*, Cape Town 1941, s. XXiii, 11; *South African Who's Who 1950*, Cape Town 1950, s. 87. Według tego leksykonu K. Armin rozpoczął pracę w polskim MSZ w 1938 roku pracując m.in. w Konsulacie Generalnym RP w Londynie. Wcześniej K. Armin był bezpośrednio zaangażowany w projekty kolonizacji Liberii przez Ligę Morską i Kolonialną. W sierpniu 1934 roku wraz z czterema innymi kandydatami na plantatorów wyjechał do Liberii. Za zgodą rządu liberyjskiego na plantacje wybrano tereny w dolinie u podnóża wzgórz Reppu. Projekt uczynienia z Liberii polskiej kolonii okazał się wielkim niewypałem. Miał tam przebywać do 1938 roku. Podaje się również, iż K. Armin był bokserskim mistrzem Warszawy w wadze średniej w 1928 i 1929 roku. Zob. *South African Who's Who 1950*, Cape Town 1950, s. 87; T. Białas, *Liga Morska i Kolonialna*, Gdańsk 1983, s. 213, 215.

⁴⁶ Planowany urząd konsularny w Salisbury w randze konsulatu honorowego swoją kompetencją terytorialną miał objąć Rodezję Południową oraz Rodezję Północną, a głównym jego zadaniem miały być sprawy handlowe i propagandowe. W swojej działalności konsulat honorowy w Salisbury miał otrzymać

został Wincenty Czarnowski⁴⁷. Ostatecznie jednak na wicekonsula honorowego w Salisbury przewidziano W. Czarnowskiego. Natomiast S. Lisiecki pozostał w Unii Południowej Afryki. Z kolei Z. Fudakowski w sierpniu 1939 roku otrzymał pismo z MSZ wzywające go do przyjazdu do Polski w styczniu 1940 roku w celu dalszego szkolenia dyplomatycznego.

Wybuch II wojny światowej spowodował w polskich urzędach konsularnych w Unii Południowej Afryki zmiany personalne. Część pracowników będąca oficerami rezerwy Wojska Polskiego zgłosiła chęć wstąpienia do nowo tworzonych jednostek Armii Polskiej we Francji. Po otrzymaniu zgody z konsulatu generalnego RP w Londynie Unię we wrześniu 1939 roku opuścili: W. Czarnowski (jego obowiązki w listopadzie 1939 roku przejął Kazimierz Armin z konsulatu w Kapsztadzie)⁴⁸, S. Lisiecki (od października 1938 roku do sierpnia 1939 roku zastępował go w agencji konsularnej w Johannesburgu Z. Fudakowski)⁴⁹ i Z. Fudakowski⁵⁰. W konsulacie w Kapsztadzie pozostał J. Majewski, a w agencji konsularnej w Johannesburgu K. Armin.

* * *

W okresie II wojny światowej istotnie wzmocniono sieć urzędów konsularnych RP w Unii Południowej Afryki, co było związane

---

wsparcie konsulatu w Kapsztadzie. Według *Rocznika Służby Zagranicznej* konsulat honorowy w Salisbury został ustanowiony 29.04.1939 roku, a na jego czele jako wicekonsul honorowy stał S. Lisiecki, por. *Rocznik Służby Zagranicznej...*, s. 157. Inne źródła podają, że w Salisbury powstał konsulat generalny, ale dopiero w 1941 lub 1942 roku, por. J. Wróbel, *Polacy w Afryce Wschodniej i Południowej 1941–1950*, „Zeszyty Historyczne” 1996, z. 115, s. 78.

⁴⁷ State Archives – Pretoria, GG 1055, 20/2119; Nominacja W. Czarnowskiego została oficjalnie potwierdzona przez gubernatora generalnego w lipcu 1939 roku, por. „Government Gazette” 28.07.1939, No. 1116. Według *Rocznika Służby Zagranicznej* W. Czarnowski był agentem konsularnym w Johannesburgu jeszcze przed 1.04.1939 r., por. *Rocznik Służby Zagranicznej...*, s. 156.

⁴⁸ State Archives – Pretoria, GG 1056, 20/2129.

⁴⁹ Ibidem, GG 1052, 20/2105.

⁵⁰ Ibidem, GG 1438, 20/2129, *Minute, P.N. Botha, Secretary for External Affairs to the Secretary of the Governor-General*, z 09.11.1939.

z kilkunastotysięczną bytnością tam polskich żołnierzy i uchodźców. Na przełomie 1940/1941 roku w stolicy Unii – Pretorii rozpoczął działalność konsulat generalny RP, którym kierował Stanisław Łepkowski w randze ministra pełnomocnego. Z kolei w grudniu 1942 roku powołano agencję konsularną RP w Durbanie, na czele której stanął Stanisław de Rosset⁵¹, zaś w kwietniu następnego roku uzyskała rangę konsulatu⁵². Wzmocnienia kadrowe objęły konsulat RP w Kapsztadzie⁵³. Natomiast agencja konsularna RP w Johannesburgu została podniesiona na początku czerwca 1944 roku do rangi konsulatu, co wiązało się także ze zwiększeniem jej obsady personalnej (m.in. mianowanie jego kierownikiem Szczęsnego Zaleskiego z konsulatu RP w Lusace)⁵⁴.

⁵¹ Ibidem, GG 1058, 20/2194. W literaturze polskiej fakt ten jest pomijany, zob. E.J. Pałyga, *Kształtowanie się stosunków dyplomatycznych Polski z państwami Afryki*, „Przegląd Orientalistyczny” 1981, nr 2, s. 150; *Polska Służba Zagraniczna...*, s. 105; E.J. Pałyga, *Stosunki konsularne...*, s. 240; J. Wróbel, *Z dziejów polskiego uchodźstwa w Rodezji Północnej (Zambia) w okresie II wojny światowej*, „Przegląd Polonijny” 1993, z. 3, s. 138; J. Wróbel, *Wojenne losy ludności cywilnej ewakuowanej z ZSRR w 1942 r.*, „Przegląd Powszechny” 1995, nr 5; J. Wróbel, *Polacy w Afryce Wschodniej...*, s. 78.

⁵² State Archives – Pretoria, BLO 697, PS 38/16, London, 10.03.1943.

⁵³ Konsulat RP w Kapsztadzie został wzmocniony poprzez Tadeusza Kawalca i Krystynę Skowrońską, a nieformalnie przez Stefana Fiedlera-Albertiego i Wacława Korabiewicza, zob. *Polska Służba Zagraniczna...*, s. 105; State Archives – Pretoria, VWN 1025, SW 432/16, Vol. 1; R. Królikowski, *Operation Pole-jump*, „Zeszyty Historyczne” 1968, z. 14, s. 161; Cape Archives – Cape Town, KAB, PIO 578, 25521 E, *Passenger's Declaration Form*; W. Korabiewicz, *Gdzie słoń a gdzie Polska*, Warszawa 1980, s. 24-29.

J. Wróbel mylnie podaje, że T. Kawalec był kierownikiem tego urzędu konsularnego, por. J. Wróbel, *Z dziejów...*, s. 138.

⁵⁴ State Archives - Pretoria, GG 20/1920; BLO 697, PS 38/16, *Secretary for External Affairs to High Commissioner*, Cape Town, 17.05.1944; BLO 697, PS 38/16, *E. Raczyński to the High Commissioner for the Union of South Africa*, London, 26.04.1944; URU 2194, *Prime Minister's Office*, Pretoria 13.10.1944; „Government Gazette” 10.11.1944, No. 1905; BTO 697, PS 38/16, *E. Raczyński to High Commissioner for the Union of South Africa*, London 13.10.1944; „Government Gazette” 10.11.1944, No. 1906.

W końcowym okresie funkcjonowania urzędu konsularnego w Johannesburgu pracował tam w randze wicekonsula Karol Rozwadowski, zob. *South African Who's Who 1946*, Cape Town 1946, s. 34.

W sumie, na terenie Unii Południowej Afryki działały w tym okresie cztery urzędy konsularne RP (urząd konsularny RP w Durbanie został zamknięty w maju 1944 roku)⁵⁵.

Po zakończeniu II wojny światowej, w związku z nową sytuacją polityczną na świecie, władze południowoafrykańskie w czerwcu 1946 roku oficjalnie cofnęły uznanie rządowi RP na obczyźnie, jednocześnie nie uznając nowych władz w Warszawie. W konsekwencji oznaczało to zamknięcie urzędów konsularnych RP na terytorium tego państwa.

Przez następne ponad 40 lat w Unii Południowej Afryki (od 1961 roku oficjalna nazwa Republika Południowej Afryki) nie działały polskie urzędy konsularne. Na przełomie lat 80. i 90., w związku ze zmianami ustrojowymi w Polsce i RPA oraz nowej sytuacji geopolitycznej świata zaczęto podejmować konkretne kroki w celu otwarcia oficjalnego polskiego przedstawicielstwa w RPA⁵⁶. W końcu lat 80. postulaty ustanowienia tam przynajmniej urzędu konsularnego zgłaszała Polonia południowoafrykańska⁵⁷. Przejściowym rozwiązaniem było utworzenie Ambasady PRL w Botswanie z siedzibą w stolicy kraju Gaborone w 1989 roku, która wypełniała także funk-

---

⁵⁵ Sprawy zlikwidowanego urzędu konsularnego w Durbanie z dniem 1.06.1944 roku przejął urząd konsularny w Johannesburgu, zob. *South African Who's Who 1945*, Cape Town 1945, s. 25. W literaturze polskiej nie tylko pomija się fakt funkcjonowania urzędu konsularnego RP w Durbanie, ale również podaje się niewłaściwe rangi tych urzędów. Na przykład, twierdzi się, że urząd konsularny RP w Kapsztadzie miał rangę konsulatu generalnego (zob. *Sprawa polska w czasie drugiej wojny światowej na arenie międzynarodowej. Zbiór dokumentów*, pod red., T. Cieślaka, Warszawa 1965, s. 110–111) lub rangę konsulatu honorowego (K. Szczepanik, op. cit., s. 111). Poza tym nie uwzględnia się zmian rang poszczególnych urzędów konsularnych RP w Unii Południowej Afryki.

⁵⁶ Zob. szerzej: A. Żukowski, *Polsko-południowoafrykańskie stosunki polityczne po 1989 roku*, w: *Polska polityka zagraniczna w procesie przemian po 1989 roku*, pod red. A. Żukowskiego, Olsztyn 1999, s. 309–314.

⁵⁷ Por. Archiwum Zjednoczenia Polskiego w Południowej Afryce w Johannesburgu, *List jE. jE Viriona, prezesa Rady Polonii Afryka Południe do Marszałka Senatu RP; List prezesa Stowarzyszenia Polskiego w Natalu do ambasadora RP w Gaborone*.

cje konsularne w stosunku do RPA. Po otwarciu przez władze polskie nieformalnego, a następnie oficjalnego biura handlowego w Johannesburgu, kolejnym krokiem było ustanowienie Biura Interesów RP w Pretorii w kwietniu 1991 roku⁵⁸.

Ostatecznie nawiązanie stosunków dyplomatycznych Polski z Republiką Południowej Afryki nastąpiło 18 grudnia 1991 roku⁵⁹. W następnym roku ustanowiono Ambasadę RP w Pretorii wraz z Wydziałem Konsularnym, obejmującą swoją kompetencją terytorialną poza RPA również Botswanę, Lesotho, Mozambik, Namibię i Suazi. W 1994 roku otwarto Przedstawicielstwa Ambasady RP w RPA z siedzibą w Kapsztadzie, które w swoich kompetencjach miało również sprawy konsularne (zlikwidowane w grudniu 1996 roku)⁶⁰. Ostatnią zmianą dotyczącą placówek dyplomatycznych i konsularnych RP w RPA było ustanowienie w 1998 roku konsulatu RP w Durbanie kierowanego przez konsula honorowego⁶¹.

BIBLIOGRAFIA

Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Amb. RP Londyn, syg. 480.
Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, syg. 3320.

⁵⁸ A. Żukowski, *Polsko-południowoafrykańskie stosunki polityczne*, s. 248.

⁵⁹ *Protokół między Rządem Republiki Południowej Afryki a Rządem Rzeczypospolitej Polskiej o nawiązaniu stosunków dyplomatycznych*, Pretoria 18.12.1991. (kserokopia ze zbiorów autora); *South Africa's Foreign Relations in Transition 1985–1992. A Chronology*, compiled by E. Schoeman and assisted by C. Schoeman, Johannesburg 1993, s. 425; R. Kupiecki, K. Szczepanik, *Polska polityka zagraniczna 1918–1994*, Warszawa 1995, s. 294.

⁶⁰ *Notatka informacyjna o Republice Południowej Afryki i stosunkach polsko-południowoafrykańskich*, opr. J. Wieliński, Departament Afryki, Azji, Australii i Oceanii MSZ, Warszawa 19.04.1997, s. 10; „Komunikat Stowarzyszenia Polskiego w Cape Province” luty – marzec 1997, nr 6.

⁶¹ K. Szczepanik w pracy *Dyplomacja Polski 1918–2005. Struktury organizacyjne* (Warszawa 2005, s. 234–235) podaje jako rok otwarcia tego urzędu konsularnego raz rok 1989 a raz 1999.

- Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, syg. 3332.
- Archiwum Zjednoczenia Polskiego w Południowej Afryce w Johannesburgu, *List yE. yde Viriona, prezesa Rady Polonii Afryka Południe do Marszałka Senatu RP; List prezesa Stowarzyszenia Polskiego w Natalu do ambasadora RP w Gaborone.*
- Białas T., *Liga Morska i Kolonialna*, Gdańsk 1983.
- Cape Archives – Cape Town, KAB, PIO 578, 25521 E, *Passenger's Declaration Form.*
- Essen A., *Polska a Mała Ententa 1920-1934*, Warszawa - Kraków 1992.
- „Government Gazette” 21.06.1929, No. 1091.
- „Government Gazette” 15.01.1932, No. 32.
- „Government Gazette” 25.02.1932, No. 1531.
- „Government Gazette” 11.03.1938, No. 387.
- „Government Gazette” 28.07.1939, No. 1116.
- „Government Gazette” 10.11.1944, No. 1905.
- „Government Gazette” 10.11.1944, No. 1906.
- Fudakowski Z., *Polacy w Afryce Południowej przed II wojną światową*, Johannesburg 1983.
- Fudakowski Z., *Reminiscences*, Johannesburg 1989.
- Imperial conference 1926. Inter-Imperial Relations Committee. Report*, http://www.foundingdocs.gov.au/resources/transcripts/cth11_doc_1926.pdf.
- Korabiewicz W., *Gdzie słoń a gdzie Polska*, Warszawa 1980.
- „Komunikat Stowarzyszenia Polskiego w Cape Province” luty – marzec 1997, nr 6.
- Królikowski R., *Operation Polejump*, „Zeszyty Historyczne” 1968, z. 14.
- Loth J., *Kronika podróży przez ląd afrykański od Przylądka Dobrej Nadziei do Morza Śródziemnego*, „Przegląd Geograficzny” 1930, z. 1–2.
- Kupiecki R., Szczepanik K., *Polska polityka zagraniczna 1918–1994*, Warszawa 1995.
- Łossowski P., *Dyplomacja Drugiej Rzeczypospolitej. Z dziejów polskiej służby zagranicznej*, Warszawa 1992.
- Majewski J., *Returns. Polish Consulate in Cape Town*, „The Cape Times” 05.09.1936.
- Michowicz W., *Organizacja polskiego aparatu dyplomatycznego w latach 1918–1939*, w: *Historia dyplomacji polskiej 1918–1939*, pod red. P. Łossowskiego, t. 4, Warszawa 1995.
- Modern History Sourcebook. Statute of Westminster 1931*, <http://www.fordham.edu/halsall/mod/1936westminster.html>.

- Muller M.E., *Suid-Afrika se buitelande verteenwoordiging (1910–1972)*, M.A. dissertation, University of Pretoria, Pretoria 1975.
- Mycielski hr. Stanisław, *Czy wiesz, kto to jest ?*, pod red. S. Łoży, t. 2, Warszawa 1938.
- Mycielski S., *Ku dżungli afrykańskiej*, „Kurier Literacko-Naukowy” 1931.
- Mycielski S., *Pogoń autem za królem dżungli*, „Kurier Literacko-Naukowy” 1932.
- Mycielski S., *Ostatnie strzały w głębi Afryki*, „Kurier Literacko-Naukowy” 1932.
- Mycielski S., *W sercu dżungli*, Poznań 1932.
- Notatka informacyjna o Republice Południowej Afryki i stosunkach polsko-południowoafrykańskich*, opr. J. Wieliński, Departament Afryki, Azji, Australii i Oceanii MSZ, Warszawa 19.04.1997 r.
- Pałyga E.J., *Kształtowanie się stosunków dyplomatycznych Polski z państwami Afryki*, „Przegląd Orientalistyczny” 1981, nr 2.
- Pałyga E.J., *Stosunki dyplomatyczno-konsularne Drugiej Rzeczypospolitej z krajami Afryki*, „Przegląd Orientalistyczny” 1973, nr 3.
- Pałyga E.J., *Stosunki konsularne Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1970.
- Podróż uczonych polskich po Afryce*, „Wychodźca” 1929, nr 51.
- „Polacy Zagranicą” 1934, nr 12.
- Polish Consulate Abolished*, „The Cape Times” 25.10.1934.
- Polonia Zagraniczna 1929–1954*, Londyn 1955.
- Protokół między Rządem Republiki Południowej Afryki a Rządem Rzeczypospolitej Polskiej o nawiązaniu stosunków dyplomatycznych*, Pretoria 18.12.1991.
- Relacja Zygmunta Fudakowskiego (b. pracownika konsulatu RP w Kapsztadzie, działacza polonijnego) udzielona autorowi artykułu 07.05.1990, Johannesburg.
- Relacje działaczy polonijnych z Kapsztadu udzielone autorowi w 1990 i 1994 roku.
- Rocznik Służby Zagranicznej według stanu na 1 VI 1939*, Warszawa 1939.
- Romanowicz A., *Śp. Zygmunt Fudakowski. Prezes Komitetu Obchodu Lotów nad Warszawę przez 30 lat (1964-1994)*, „Notatnik Technika” 2000, nr 28, <http://www.polonia.co.za/WarsawFlights/Zygmunt.htm>.
- South Africa's Foreign Relations in ŷTransition 1985-1992. A Chronology*, compiled by E. Schoeman and assisted by C. Schoeman, Johannesburg 1993.
- South African Who's Who 1939*, Cape Town 1939.

- South African Who's Who 1940*, Cape Town 1940.
South African Who's Who 1941, Cape Town 1941.
South African Who's Who 1945, Cape Town 1945.
South African Who's Who 1946, Cape Town 1946.
South African Who's Who 1950, Cape Town 1950.
„South West Africa Official Gazette” 01.03.1932, No. 32.
„South West Africa Government Gazette” 15.11.1934, No. 1460.
„South West Africa Government Gazette” 08.02.1935, No. 191.
Sprawa polska w czasie drugiej wojny światowej na arenie międzynarodowej. Zbiór dokumentów, pod red., T. Cieślaka, Warszawa 1965.
Stachowiak J., *Polska w stosunkach z Zagranicą*, Poznań 1936.
State Archives – Pretoria, BLO 697, PS 38/16, *E. Raczyński to the High Commissioner for the Union of South Africa*, London, 26.04.1944.
State Archives – Pretoria, BLO 697, PS 38/16, *E. Raczyński to High Commissioner for the Union of South Africa*, London 13.10.1944.
State Archives - Pretoria, BLO 697, PS 38/16, *Secretary for External Affairs to High Commissioner*, Cape Town, 17.05.1944.
State Archives – Pretoria, GG 1042, 20/1733; GG 1042, 20/1734, *Minute, The Secretary of State for Dominion Affairs*, London, z 13.01.1928.
State Archives in Pretoria, GG 1043, 20/1758, *Minute, The British Legation in Warsaw*, z 28.04.1928.
State Archives – Pretoria, GG 1048, 20/1899, *Minute, Department of External Affairs*, Cape Town, z 16.01.1932.
State Archives – Pretoria, GG 1049, 20/1920, *Pismo ambasadora RP w Londynie do Wysokiego Komisarza Unii Południowo-Afrykańskiej* z 21.09.1936.
State Archives – Pretoria, GG 1051, 20/1899, *Minute, Foreign Office, London to the Minister of External Affairs of the Union of South Africa*.
State Archives – Pretoria, GG 1052, 20/2025, *Minute, Departement van Buitelandse Sake*, Pretoria, z 02.05.1936.
State Archives – Pretoria, GG 1052, 20/2041, *Minute, Departement van Buitelandse Sake*, Pretoria, z 25.01.1937.
State Archives – Pretoria, GG 1052, 20/2041, *Minute, P.N. Botha, Secretary for External Affairs to the Secretary of the Governor-General*, z 13.12.1937.
State Archives – Pretoria, GG 1055, 20/2119.
State Archives – Pretoria, GG 1058, 20/2194.
State Archives – Pretoria, GG 1438, 20/2129, *Minute, P.N. Botha, Secretary for External Affairs to the Secretary of the Governor-General*, z 09.11.1939.

- State Archives – Pretoria, URU 2194, *Prime Minister's Office*, Pretoria 13.10.1944.
- State Archives – Pretoria, VWN 1025, SW 432/16, Vol. 1.
- Stępiak W., *Archiwalia polskie w zbiorach Instytutu Hoovera Uniwersytetu Stanforda*, Warszawa 1997.
- Szczepanik K., *Dyplomacja Polski 1918-2005. Struktury organizacyjne*, Warszawa 2005.
- Union Trade with Poland. Consul's Hope for Improvement*, „The Cape Argus” 04.09.1936.
- Wróbel J., *Polacy w Afryce Wschodniej i Południowej 1941–1950*, „Zeszyty Historyczne” 1996, z. 115.
- Wróbel J., *Z dziejów polskiego uchodźstwa w Rodezji Północnej (Zambia) w okresie II wojny światowej*, „Przegląd Polonijny” 1993, z. 3.
- Wśród buszu i czarowników. Antologia polskich relacji o ludach Afryki*, wybór i komentarz A. Kuczyński A., Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1990.
- Zachariasz M.J., *Polityka zagraniczna II Rzeczypospolitej 1918–1939*, Warszawa 1987.
- Zagórski C., *Informator Morski i Kolonialny*, Warszawa 1935.
- Zieliński S., *Mały słownik pionierów polskich kolonialnych i morskich*, Warszawa 1932–1933.
- Zygmunt Jan Fudakowski. *Życiorys*, Johannesburg 1981.
- Żukowski A., *Polish-South African Trade Relations and their Prospects. Surveying both Past and Future*, „Slavic Almanach” 1997, Vol. 4, No. 4–5
- Żukowski A., *Polskie koncepcje kolonialne i osadnicze na Południu Afryki w okresie międzywojennym*, „Przegląd Polonijny” 1999, z. 2.
- Żukowski A., *Polsko-południowoafrykańskie stosunki polityczne*, Olsztyn 1998.
- Żukowski A., *Polsko-południowoafrykańskie stosunki polityczne po 1989 roku*, w: *Polska polityka zagraniczna w procesie przemian po 1989 roku*, pod red. A. Żukowskiego, Olsztyn 1999.
- Żukowski, *W kraju złota i diamentów. Polacy w Afryce Południowej XVI–XX w.*, Warszawa 1994.

THE BEGINNINGS OF THE POLISH CONSULAR POSTS IN THE UNION OF SOUTH AFRICA

SUMMARY

The article focuses on circumstances connected with establishing consular posts of the Republic of Poland in the Union of South Africa. Their beginnings have fallen at the turn of 20's and 30's of the 20th century. The subject has not been yet investigated by foreign scholars. In Polish scientific literature still exists quite big discrepancies concerning even basic facts. The main reasons for establishing Polish consular post in the Union were political (will to possess colonies and to play superpower role in international relations), economic (raw materials, market for Polish goods) and demographic (settlement of Poles) nature. Initially Polish interests in the Union were represented by Polish Consul General in London. After disputes in the Polish Parliament and adoption of Polish foreign policy strategy it was decided to establish consular post in Cape Town. Polish authorities conferred the post of highest consular rank – Consulate General (1929) what meant special significance in creation of Polish – South African political and economic relations. The main task of the consulate was to promote Polish foreign trade and also maritime matters, public relations and care of Polish citizens. Due to lack of proper activity the Consulate General in Cape Town was reduced to the Consulate Honorary (1931) and then to the Consular Agency (1934). However during holding the function of consul by Jan Majewski and his predecessor Cyril Caro dynamic activity of the consular post was noted with straightening its staff. In 1938 Consular Agency was transformed into Consulate Honorary and a year later in Consulate. Moreover, after years of long efforts, Consular Agency in Johannesburg was opened (1938). The outbreak of the Second World War caused personal changes in the existing consular posts, but first and foremost initiated the process of establishing new consular posts: Consulate General in Pretoria (1940/1941) and Consular Agency in Durban (1942), since 1943 Consulate).